

ПРОБЛЕМИ ПОЗИЦІОНУВАННЯ ОРГАНІЧНОГО ВИРОБНИЦТВА У СИСТЕМІ ЕКОЛОГІЧНОСТІ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Мінькова О. Г.¹, Сакало В. М.¹, к. т. н., доцент
Калініченко А. В.^{1,2}, д. с.-г. н., професор
¹Полтавська державна аграрна академія
²Опольський університет (Польща)

Сьогодні набуває значного поширення таке явище як «грінвошинг» (greenwashing) – серйозна проблема на ринку екологічної продукції, коли виробники заявляють про екологічну чистоту своєї продукції, не маючи на те підстав. Дослідження світового лідера екологічного маркетингу TerraChoice показують, що у 98 % споживчої продукції, що позиціонується як екологічно чиста, можна виявити порушення [6]. Так, на українському ринку все частіше можна зустріти позначки «біо», «еко», «органік», «екологічно чистий» та інші без достатньої на те підстави. Але з іншого боку, високий рівень зловживання екологічним маркуванням свідчить про те, що серед виробників зростає увага до переваг екологічно чистої та безпечної продукції, а також про ріст попиту на такі продукти серед споживачів.

Сільськогосподарська продукція, яка виготовлена відповідно до стандартів, що підтверджують їх екологічне походження на усіх етапах виробництва (переробки) є результатом діяльності аграрних підприємств. В Україні для побудови градації щодо рівня екологічності окремих господарств необхідною є відповідна законодавча база, що надавала б той чи інший статус аграрному підприємству. На сьогодні в Україні діє Закон № 425-VII «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини», згідно якого підприємство після сертифікації відповідними організаціями може бути віднесено до реєстру виробників органічної продукції (сировини). Таке підприємство має найвищий ступінь екологічності у залежності від рівня впровадження екологічного господарювання.

Відповідне місце у шкалі займають підприємства, що віднесені до реєстру спеціальних сировинних зон та реєстру екологічно-

сертифікованої продукції. Але слід зазначити, що до так званих «екологічних підприємств» належать лише ті, які здійснюють виробництво харчових продуктів, органічних добрив та регуляторів росту рослин, оскільки до них відносяться й товари, вироби та послуги, які не мають ніякого відношення до аграрного сектору.

До градації відносяться також підприємства, що знаходяться у стані конверсії та інші екологоспрямовані аграрні підприємства, але їх кількість та рівень екологічності визначити складно.

Основна ціль аграрних підприємств, що мають певну екологічність, співпадає – це зменшення навантаження на довкілля, турбота про здоров'я споживача і здорова конкуренція [7].

Закріплені на законодавчому рівні сертифікаційні системи та отримання відповідного статусу є добровільними для господарств. Але при цьому важливо розуміти, що вони не взаємовиключні та є різними за своїми вимогами до продукції, органів сертифікації та методів оцінювання [7].

Органічна сертифікація має декілька систем стандартизації: міжнародні (базові стандарти IFOAM щодо органічного виробництва і переробки; стандарт ФАО/ВОЗ Комісії з Кодексу Аліментаріус; Регламент Ради ЄС 834/2007 з додатковими постановами), національні системи США, Японії, а також близько 160 приватних систем сертифікації, акредитованих у міжнародній системі IOAS. Екологічна сертифікація здійснюється до міжнародних стандартів ISO 14024, а отримання статусу спеціальних сировинних зон – згідно державного стандарту ДСТУ 7244:2011.

В органічному виробництві сертифікація відбувається за принципом «від поля до прилавка». Сертифікуються всі ланки діяльності господарства – поля, луки, тваринницькі ферми, склади, господарство в цілому, елеватори – щоб уникнути змішування з іншими видами зерна або з конвенційними зерном. Також обов'язково сертифікується організація, яка безпосередньо займається експортно-імпортними операціями [1]. Отже, сертифікацію можуть пройти підприємства, які виробляють, переробляють, упаковують, зберігають або реалізують продукцію рослинництва і тваринництва, вирощену відповідно до органік-принципів. Виробництво органічної продукції (сировини) в Україні дозволяється за такими напрямками: продукції тваринного та рослинного походження (у тому числі грибів); продукції аквакультури, морських водоростей, бджільництва, збору дикорослих рослин, лісової продукції та водоростей, а також перевезення, зберігання та реалізації органічної продукції (сировини).

Об'єктом стандартизації в екологічній сертифікації є продукти харчування, тобто продукти переробки. Оцінювання здійснюється «від сировини до прилавка»: показники безпеки сировини, показники енергетичної і екологічної ефективності виробництва, склад продукту, матеріали для упаковки, методи зберігання і транспортування. Здійснюється також аналіз протоколів випробувань і документації, підтверджуючої показники, а аудит виробництва проводиться при необхідності і за рішенням експертної комісії. На даний момент українська екологічна сертифікаційна система у відповідності до ISO 14024 має гармонізовані екологічні критерії на наступні категорії харчових продуктів аграрного виробництва: крупи, макаронні вироби, мед, овочі і продукти їх переробки, олія рослинна, гриби, пластівці зернові швидкого приготування, продукти переробки молока і м'яса, продукти харчові спеціальні дієтичні, фрукти і продукти їх переробки, чаї тощо [2]. Кожному виду продукції відповідає окремих стандарт, який встановлює екологічні критерії. Як правило, вони містять більш жорсткі, ніж державні, норми щодо безпеки сировини, показники екологічної та енергетичної результативності технологічних процесів виробництва продукції. Екологічне маркування вказує, що продукт відповідає вимогам екологічної сертифікаційної системи, а для кожної категорії продукції присвоюється відповідний код СОУ [7].

При отриманні статусу спеціальної сировинної зони об'єктом стандартизації є ґрунти сільськогосподарських угідь, призначені для вирощування високоякісної сировини для виробництва продуктів дитячого, дієтичного харчування та фармакологічної сировини, а також агротехнології, що застосовують у цих зонах. Проводиться агроекологічна оцінка ґрунтів (еколого-токсикологічний стан ґрунту, екологічна стійкість ґрунту, ґрунтова родючість), аналіз агрохімікатів та пестицидів, а також розташування екологонебезпечних об'єктів. Для перевірки відповідності здійснюється екологічний аудит.

Усі вищезазначені підприємства при виробництві продукції (сировини) мають такі спільні обмеження, як заборона використання генно-модифікованих організмів та харчових добавок. В органічних підприємствах та спеціальних сировинних зонах використовуються корми для тварин без консерваторів та стимуляторів росту, збуджувачів апетиту, превентивного використання антибіотиків, гормональних препаратів, безстресові умови утримання тварин.

Крім того, при виробництві органічної продукції забороняється використання гормонів росту та антибіотиків, переробляється вона без іонізуючої радіації, консервантів, синтетичних ароматизаторів, хімічних барвників, не містять хвороботворних мікроорганізмів,

паразитів і алергенних компонентів, не містить шкідливих домішок, радіонуклідів, нітратів, важких металів, залишків пестицидів, гербіцидів та інших речовин хімічного синтезу.

При екологічній сертифікації виробництва продукції має більш жорсткі відносно державних норм показники безпеки щодо забруднення сировини агрохімією, важкими металами та радіонуклідами. Заборонене застосування технологій переробки, які впливають на природну цінність сировини, встановлені додаткові вимоги в пакувальному матеріалі, упаковці, умовах транспортування і зберіганні готової продукції.

Виробники органічної продукції (сировини) отримують сертифікат з терміном дії в 1 рік, при екологічній сертифікації – на 3 роки з умовою щорічного нагляду за сертифікованою продукцією, а надання статусу спеціальних сировинних зон – до 5 років.

Органічне агровиробництво в Україні перебуває на даний час лише на початковій стадії розвитку і може бути дуже перспективним завдяки родючим чорноземним ґрунтам та міцним традиціям сільськогосподарського виробництва [5].

Ще у 2008 р. у проєкті Концепції державної Програми розвитку органічного виробництва в Україні заплановано до кінця 2015 р. досягти частки земель сертифікованих органічних господарств до 7 %, а Державною цільовою програмою розвитку українського села – до 10 %, що на разі не виконується. Крім того, Національна екологічна політика України спрямована на збільшення до 2020 р. частки земель, що використовуються в органічному сільському господарстві, до 7 %. Основними засадами є також створення умов для широкого впровадження екологічно орієнтованих і органічних технологій ведення сільського господарства та досягнення у 2020 р. їх використання, а також двократного збільшення їх площ до базового рівня.

Але за оцінкою виконання даної стратегії за 2011 – 2015 рр. стратегічне завдання щодо розвитку органічного землеробства взагалі немає ніяких зрушень протягом останніх 2–4 років. Не ведеться також моніторинг частки сільськогосподарських земель, на яких використовуються екологічно орієнтовані та органічні технології ведення сільського господарства, а офіційна інформація про них просто відсутня [3]. Не сформовано також уповноваженого органу з оцінки відповідності та не визначено графічне зображення Державного логотипу для позначення «органічний продукт».

На сьогодні в Українському законодавстві відсутні документи, які регламентують ведення органічного сільського господарства Україні, відсутнє також правове та організаційне підґрунтя для

збільшення частки земель, що використовуються в органічному сільському господарстві, оскільки збільшення відбувається лише за ініціативи приватних підприємців. Не проводиться надання консультативної підтримки суб'єктам господарювання з питань органічного сільськогосподарського виробництва. Але є і позитивні зрушення. Так, відбулося проведення інформаційно-просвітницької роботи, спрямованої на популяризацію органічного виробництва і тепер громадськість має певне уявлення про органічне продукцію [3].

Рівень екологічності господарств як України, так і конкретного регіону, важко визначити, оскільки офіційна статистика щодо рівня впровадження екологізації на підприємствах не ведеться. Станом на сьогодні, не створено навіть Реєстру операторів органічної продукції, які відносять до підприємств з найвищим ступенем екологічності.

Відсутність достовірних даних щодо кількості органічних господарств та органічних площ зумовлена пізнім прийняттям по відношенню до світової спільноти вітчизняного законодавства в цьому напрямку. Становлення органічного агровиробництва в Україні має довголітню історію, але розвитку, як окремої галузі аграрного сектору, сприяла зміна курсу сільськогосподарської діяльності міжнародних компаній на виробництво органічної сировини в якості кормів для експорту до країн Європи, в яких стрімко на той час розвивалась галузь тваринництва. Так, зернові трейдери сертифікували іноземними сертифікаційними органами збанкрутілі фермерські господарства, залишаючись при цьому власниками сертифікатів, а інформація щодо кількості сільськогосподарських угідь залишається не розкритою.

Тому, дані про кількість органічних господарств та площу сертифікованих сільськогосподарських угідь відображають у щорічних статистичних виданнях FiBL, але й вони є умовними.

Згідно світової статистики, станом на 2013 р., Україна потрапила в десятку країн, що характеризуються найбільшим зростанням органічних сільськогосподарських земель, серед яких посідає 5 місце після Австралії, Китаю, Перу та Італії. Таким чином, приріст складає 44,2 %, а землі під органічним виробництвом зросли на 120550 га. Україна займає також 8 місце серед списку країн, що входять до Комітету сприяння розвитку з найбільшою площею органічних сільськогосподарських земель [4].

За площею сільськогосподарських угідь Україна займає 21 місце серед світових лідерів органічного виробництва, а серед країн Європи – 11 позицію. Загальна площа, яка пройшла органічну сертифікацію в нашій державі становить 923,4 тис. га, з яких

530,0 тис. га дикоросів, частка сертифікованих органічних площ серед загального обсягу сільськогосподарських угідь України складає 0,95 %.

На сьогодні в Україні сертифіковано 175 підприємств, які виробляють сільськогосподарську продукцію на площі 393,4 тис. га. За 2002 – 2013 рр. площа сертифікованих сільськогосподарських угідь зросла у 2,4 рази. Найбільшого поширення органічне агровиробництво отримало в Одеській і Херсонській областях за рахунок привабливості експортної логістики, а також в Київській, Полтавській, Вінницькій, Закарпатській, Львівській, Тернопільській та Житомирській областях.

Середній розмір органічного підприємства в 2013 р. складає 2248 га, хоча на початку їх розмір досягав 5305 га. Така ситуація підтверджує факт, що становлення органічного виробництва відбувалося за рахунок великих сільськогосподарських підприємств. Зараз спостерігається тенденція до зростання кількості й невеликих органічних виробників з розмірами земельних угідь до 300 га, де найбільшу питому вагу займають саме господарства до 25 га [8].

Деякі підприємства можуть здійснювати одночасно як органічну, так і екологічну сертифікацію, інші мати статус спеціальної сировинної зони та бути виробником органічної продукції (сировини). Але надання конкретному господарству позиції в градації екологічності аграрних підприємств, зокрема й органічному, що має найвищий ступінь екологічності, можливе за допомогою системи показників, оскільки кожне з них має різний вплив на навколишнє середовище. Крім того, слід зазначити, що провівши порівняльну характеристику різних моделей господарювання, їх позиціонування найбільш доцільне за рахунок оцінки технологій виробництва.

Література

1. <http://organic.com.ua>.
2. <http://www.ecolabel.org.ua>.
3. <http://www.menr.gov.ua>.
4. Willer Helga. The world of organic agriculture. Statistics and Emerging trends 2015 / Willer Helga, Lernoud Julia. – Rheinbreitbach, Germany, 2015. – 300 str. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.organic-world.net/yearbook-2015.html>.
5. Галяс А. Органічне агровиробництво: нові ринкові можливості та виклики для виробників зерна в Україні / А. Галяс, М. Капштик, Ю. Бакун. – Київ, 2008. – 71 с.
6. Грицак Н. «Зелений» тренд на службі агромаркетингу / Н. Грицак // Агробізнес Сьогодні. – 2013. – №21(268) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.agro-business.com.ua/agromarketing/1900-lr-.html>

7. Клочко Т. Бій за довкілля: Еко vs. органік / Т. Клочко, Н. Трофіменко // Екопогляд. – 2014. – № 5–6. – С. 4–8. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ecolabel.org.ua/upload/VEB_05-06_2015.pdf.

8. Чудовська В. А. Організаційно-економічні особливості органічного сільськогосподарського виробництва в Україні / В. А. Чудовська // Органічне виробництво і продовольча безпека. – Житомир : Вид-во «Полісся», 2014. – С.482–486.